

AVRUPA KÖMÜR PROBLEMİ

Yazan : Dr. Rudolf Regul (Essen)

Çeviren: Dipl. Ing. M. R. MUTUK

Kömür problemi bugün, bundan 20-25 sene evvelisine nazaran büsbütün başka bir mana ve büsbütün başka bir çehre taşımaktadır. Asrımızın 20. ci seneleri sonlarında ve 30. uncu seneleri başlarında, kömür meselesi olarak, Almanya ve bütün Avrupa'yı içine alan bir kömür krizi vardı ve bir sürüm tıkanıklığının ifadesi idi. Düşük istih-sal rakkamları, satılmayıp biriken kömür yığınları, işsizlerden müteşekkil bir ordu, o zamanki kömür probleminin farik bir alâmetiydi. Bugün, aynı kelime ile, harbin sonundan beri devam edip gelen ve bütün Avrupa'nın iktisadî inkişafına engel olan kömür kıtlığını tavsif ediyoruz. Dağıtma ve rasyonlama sistemi, istihsal plânları, randıman mahmuzlamaları ve envestis-man programları bugünkü kömür problemine refakat eden tedbirlerdir. Bu iki tezahür şeklinde müşterek olan cihet, geçici olmayıp, kömür arz ve talep muvazenesinde uzun vadeli arızalar arz etmesidir. Bu, Avrupa kömür problemini, tetkik eden Avrupa İktisadi Komisyon'unun¹⁾ da noktayı nazarıdır.

Bu etüt, Avrupa'da müşterek iktisadî çalışma organizasyonu'nun (OEEC). az evvel yayınladığı raporunda sözü geçen aynı meselelerle meşgul olmuş, ise de, mühim noktalarda başka sonuçlara varmıştır.

Avrupa, umumiyetle kömür istih-lâkine dayanan iktisadî bir bünyeye maliktir. Bu kıt'anın zengin kömür yataklarını ihtiva etmesi, kendisine bugüne kadar yakıt maddesi iktisadiyatı bakımından tamamiyle müstakil bir durum bahsetmiştir. Birleşik Amerika-da son on sene zarfında petrol ve tabii gaz sarfiyatı, umum enerji sarfiyatının % 70 ini tutacak kadar arttığı halde, Avrupa kömür ve turb, umum enerji sarfiyatının % 75 ine iştirak etmektedir. Avrupa'nın bilhassa endüstri memleketlerinde primer enerjinin % 90 kömürün hissesine düşmektedir.

Harpten sonra Avrupa kömür ekonomisi hakkında, enerji tedariki imkânlarında vuku bulan arızanın geçici olduğu kabul edilerek yanlış bir hükme varılmıştır. Bu telâkkiye göre, Amerika'dan kömür ithai meselesi, muvakkat olan kömür açığını kapatmak ve Avrupa kömür madenciliğine, değişen talebe uyabilmek imkânını vermek gâyesini güden geçici bir tedbirden başka bir şey değildir. Hakikatte ise, Avrupa'nın, Amerika'dan kömür ithaline olan ihtiyacının daha senelerce devam edeceğini ve hatta bu ithalâtın daha artacağını hesaba katmalıdır. Eğer sosyal prodükt artar, hayat standardı yükselir ve endüstri istihsalâtı - son 5 sene olduğu gibi - süratle çoğalır, enerji istihlâki de, spesifik yakıt maddesi sarfiyatı mühim miktarda azaltılmadığı takdirde, hiç şüphesiz o nispette artacaktır.

Tablo 1. Enerji hamillerinin mekanik enerji ve ısı sarfiyatındaki hisseleri bakımından Avrupa ile Birleşik Amerika arasında bir mukayese

	Seneler	Enerji sarfiyatı	Kömür ve Turb	Yakıt odunu	Mineral Yağı	Tabii Gaz	Su Kuvveti
		10 ¹⁵ Kcal	% de				
Avrupa	1929	1823	81	5	3	0	10
	1949	1983	73	5	8	1	13
B. Amerika (U.S.A.)	1929	4372	37	3	49	10	1
	1949	5000	26	3	45	25	1

Yukarda bahsi geçen etüt, OEEC'nin müstakbel kömür sarfiyatı hakkında tahminlerini çok ihtiyatlı bulmaktadır. Bugünkü istihlâki 510 milyon ton üzerinden ele alan etüde göre, 1956 senesine kadar net - sosyal - prodüktün % 25 artmasına mukabil, enerji sarfiyatı'nda en aşağı % 20 artmış olacaktır. Bu artışın 1/3 ünü düşük kaliteli yakıt maddeleri, su kuvveti, tabii gaz ve mineral yağlarıyla karşılanabileceğini, geniş bir kalple kabul etsek bile, 1956 senesinde Avrupa'nın kömür ihtiyacı 590 milyon tonu bulacaktır ki, bu durum erişilebilecek istihsale nispetle 80 milyon ton kadar bir açık ifade etmektedir. (Tablo. 2)

Bunun her memlekette tesiri başka olmuştur. Büyük Britanya ve Batı Almanya kömür kıtlığının doğrudan doğruya yarattığı tepkiyi, kömür ihracatını kısmak suretiyle tahfif edebilirler. Diğer taraftan bazı ithalât memleketleri ise, ham madde ve eşya ihracatını yüksek talep elastikiyetine uydurmak suretiyle kömür ithalini icbar edebilirler. Fakat sonunda yine açık kalır ki, bu ancak ya Polonya'dan yapılacak ithalâtla (fakat buna bel bağlanamaz) ve yahut Birleşik Amerika kömürleriyle kapatılabilir. Hiç şüphe yok ki, az çalışan Amerikan kömür madenciliği,

Avrupa'ya kömür ihracatını yükseltebilir. Her ne kadar şimdi, ne Amerika'daki yükleme, ne de Avrupa'daki ithal limanlarının tahmil ve tahliye kapasitesi, kömür nakliyatını bugünkü miktarın bir kaç misline çıkarabilmek için kâfi gelmemekle beraber, transport meselesi yenilenmeyecek bir güçlükte değildir. Kömür fiyatı bugün CIF Avrupa limanı, 25 \$/ton dur, fakat burada nakliye masrafları çok büyük bir rol oynamaktadır. Amerika'da muattal duran gemi hacminden kömür nakliyatı için istifade edilmek istendiği malûmdur. Bu suretle Amerikan kömür fiyatınının 15 \$ a indirilebilmesi imkânsız addedilmemektedir. Burada başlı başına bir problem teşkil eden teshin yağı ithalini kısmen hesaba katsak bile, şu soru cevapsız kalmaktadır: Bu ithalâtın büyük bir kısmı dolarla tediye edileceğine göre, acaba Avrupa istikbalde tediye bilançosunu denk tutabilecek midir? yahut maksada uygun ve müessir tedbirlerle istihsalı arttırmak ve istihlâkte daha tutumlu davranmak suretiyle, yakıt maddesi boşluğunu kapatmak daha doğru olmaz mı?

Hakikatte, her hükümet tarafından bu yolda lüzumlu müşterek gayretler sarfedildiği takdirde, kâfi imkânlar vardır. Diğer taraftan, eğer maden sahip-

Tablo 2. 1929-51 Taş kömürü istihsalı, Dış Ticaret¹ ve kullanılabilir (disponible) kömür miktarı (Milyon ton)

Sene	Büyük Britanya ²				Diğer Avrupa Memleketleri					Doğu Avrupa ³		
	İstihsal	İhracat	İthalât	Dispo- nible kömür	İstihsal ⁴	İngiltere- den net ithalât	Doğu Av- rupadan net ithalât	Diğer memleket- lerden net ithalât	Dispo- nible kömür	İstihsal	Batı Avru- paya net ihracat	Dispo- nible kömür ⁵
1929	262	61	—	201	252	45	8	—1	304	93	8	85
1937	244	41	—	203	253	31	8	—2	290	84	8	76
1947	201	1	1	201	180	1	7	34	222	81	7	74
1951	226	7	1	220	252	6	11	23	292	106	11	94

Mehaz : Survey for 1948 and Survey for 1950, Economic Commission for Europe; monthly Bulletin of coal statistics, Economic Commission for Europe and National Handels statistics.

1) Gemilerde sarf edilen kömür hariç,

2) Kuzey İrlanda hariç,

3) Rusya hariç,

4) Alman zift kömürü (pechkohle) dahil,

5) Harp sonu senelerinde Sovyet Rusya için hazırlanan senede 8-9 milyon ton kömürle, harp evveli senelerinde deniz aşırı yapılan az bir ihracat dahil.

leri veya maden şirketlerini idare edenler, fazla istihallerini, istikbalde satacak pazar bulabileceklerine kani olmuş olsalar, kömür istihsalinin arttırılabileceğinden hiç şüphe edilmemelidir. Görünüşe göre, bugün bu kanaat hakim değildir. Çünkü bu skeptizismus'un büyük bir kısmı, ne maden sahiplerinin ne de hükümetlerin son beş sene içinde sosyal prodükt'ün (milli gelir) % 25 artacağına inanmamalarından ileri gelmektedir.

Bundan dolayıdır ki, bilhassa 1950 senesinin ilk altı ayı zarfında edindikleri tecrübelerden sonra, kömür şirketlerini idare edenlerin, hükümetlerin gayesine inanmadıkları ve ciddi olarak üzerinde gayret göstermedikleri bir plân için, kendilerini karanlığa atmak istemeyeceklerini mazur görmek lâzımdır.

Bu mülâhazalara, bahis konusu «Etüt» 3 suretle cevap vermektedir :

1 — Bir defa, kâfi derecede kömür istihsal edilmezse, sosyal prodükt (millî gelir) in yükseltilmesi gayesi tahakkuk ettirilemez, yeterki hariçten denizaşırı kömür ithal edilmiş olsun. Bu takdirde tediye bilançosunda hasıl olacak fena durum, sosyal prodükt'ün artmasından doğacak avantajların hepsini değilse bile, mühim bir kısmını ifna etmiş olacaktır. Bu riziko, kömür madenlerine yapılacak investisyon'lar rizikosundan daha fazladır. Bundan dolayıdır ki, kömür madenlerinde investisyon faaliyetlerinin hızlandırılması akıllıca bir siyaset olur.

2 — Diğer taraftan, kömür istihsalini arttırmak için, göze alınacak yatırımlar, kifayetsiz bir talep karşısında bile, faydadan hali olamayacaktır. Çünkü bu yatırımlar sayesinde istihsal çok ucuza gelmiş olacaktır.

3 — Nihayet; kömür ihracatını, kendi export endüstrilerinin yakıt mad-

desi ihtiyaçları zararına arttırabilecek olan devletler, başka memleketlere, kendi endüstrilerinin pek istenmeyen mamul maddeleri yerine kömür ihraç etmek suretiyle dış ticaretleri durumunu ve tediye bilançolarını düzeltmiş olacaklardır.

Kömür İstihsalâtının inkişaf istikameti :

Bu bakımdan, bahsi geçen raporda en mühim Avrupa devletlerinde istihsal artışı için ön şartların ne olacağı tetkik edilmiştir.

Bütün Avrupa'nın taşkömürü istihsalı 1951 de takriben 584 milyon ton gibi, 1929 (607 milyon ton) senesinden beri en yüksek bir seviyeye ulaşmış ve 1946 dan beri % 40 kadar bir fazlalık kaydetmiştir. Bu fazlalığın 1/3 ünü Batı Almanya temin etmiştir. Diğer memleketlerde de oldukça mühim terakkiler görülmüştür. Bunlarda senevî artış miktarı, harp sonrasının ilk senelerine nispetle, her ne kadar azalmış ise de, yine % 3 1/2 ğu bulmaktadır.

Büyük Britanya'nın 1951 taşkömürü istihsalı, en yüksek istihsal senesi olan 1937 ye nazârâtı % 7 kadar az olmuştur. Bugünkü istihsalın 11 milyon tonu, yerüstü işletmelerine ait olup, aynı istihsalın devamı takdirinde bu rezervler az bir zamanda tükenmiş olacaktır. Derin kuyular istihsalı ise, 1937 senesine nispetle % 16 kadar düşüktür.

Adam ve vardiya başına randıman, harp sonu senelerinden hiç bir zaman daha aşağı düşmemiş ve 1936 senesine nazaran % 7 - 8 nispetinde bir artış kaydetmiştir. Bunun sebebini, yapılan yatırımlarda ve mekanizasyon'da aramak lâzımdır. Maden ocaklarının devletleştirilmesi dolayısıyla, iş durumunun ıslah edilmesi, işçilerin çalışma şevklerini arttırmış ve bunun randıman üzerinde müsbet tesiri olmuştur. Buna

mukabil, uzun zamandanberi, işçi adedinde görülen azalmanın önüne geçilememiştir. 1937-1951 seneleri arasında İngiltere kömür madenciliği 80.000 işçi kaybetmiştir. Her ne kadar bu iş kuvvetinin azalmasının önüne geçmek için büyük gayretler sarfedilmekte ise de, en çok başarı vadedecek olan madenci yevmiyesiyle, diğer endüstri işçileri yevmiyesi arasında sabit bir nisbet teminine henüz muvaffakiyet hasıl olmamıştır. Böyle bir yevmiye politikasının bir rizikosu varsa, oda, işçi adedinin artmasıyla, çalışmayan işçi nisbetinin çoğalması, veyahut randımanın azalması hususudur. İngiltere kömür ocaklarında şimdiye kadar yabancı işçilerin adedini arttırmak mümkün olmadığı için, bu rizikoyu göze almak icabedecektir. İngiltere kömür madenlerinde 1947 den beri 18.000 yabancı işçi çalıştırılmaktadır ki, bu mevcut işçinin % 2 1/2 sini ancak tutmaktadır. 1951 de İtalyan işçilerinin tedariki düşünülmüş ise de, 1951 sonuna kadar ancak 760 işçi buluşabilmiştir. Yabancı işçilerin tutulması ve bunların yerleştirilmesine karşı İngiliz maden işçileri tarafından gösterilen müşkülâtın sebebi, İngiliz işçilerinin maden idarecilerine ve işçi sendikası reislerine karşı itimatlarının noksanlığından ileri gelmektedir. Bütün bunlara, İngiliz taş kö-

mürü madenciliğinin, gerek mühendis ve gerek idareci olsun, yüksek mevkilerde muktedir şahsiyetlerce fakir oluşunu da ilâve etmek icap eder. Bu husus, umumî efkârda münakaşa edilen, işçi noksanlığından daha önemlidir.

Batı Almanya'nın taş kömürü istih-sali de, bugün 1937/1938 istihsalinin altındadır; fakat bunun sebebi işçi noksanlığından değil, randıman azlığından ileri gelmektedir. Eğer randıman, geçen senelerdeki gibi, yavaşça inkişaf edecekse, Almanya 1937 istihsal seviyesine ancak 15 sene sonra vasıl olacaktır.

Alman kömür madenlerinde, harp esnasında ihzarat ameliyelerinin kâfi derecede yapılamaması, sualtı imalâtının artması ve dolayısıyla yeraltı nakliyât yollarının uzaması, mekanizasyon neticesi kömürle beraber kısır taşların da beraber alınması zarureti gibi randıman düşüklüğüne, Almanlar tarafından gösterilmek istenen sebepleri, bahsi geçen rapor, isabetli bulmamıştır. Çünkü istihsal randımanları, harp evveli senelerinin, altında değil, bilâkis çok daha üstünde olan memleketler de, aynı sebeplerden şikâyet etmektedirler. Randıman düşüklüğünü izah için, 4 muhtemel sebep üzerinde esaslı bir surette durulmuştur. Bunlardan biri, Alman maden işçilerinin yaş durumlarıdır. (Tablo 3)

Tablo 3. Yeraltı işçilerinin yaş durumları (%)

YAŞ GRUPLARI	Büyük Britanya			Almanya (Ruhr havzası)		Fransa	Belçika	
	Vasatı 1937 ¹	10 aralık 1949 ¹	10 aralık 1949	1939 ortası	1950 ortası	1 ocak 1950	1 ocak 1939	1 ocak 1949
14 — 20	13.9	7.0	5.5	7.2	11.5	12.6	5.8	6.3
21 — 25	13.7	10.7	11.4	4.0	17.9	19.5	9.4	21.4
26 — 30	12.6	12.5	13.6	12.8	12.4	18.5	15.4	19.6
31 — 35	13.0			21.0	7.3	10.6	19.6	13.8
36 — 40	11.6	23.0	24.4	22.3	9.9	12.2	19.3	13.8
41 — 45	9.4			13.8	13.3	11.0	13.7	10.8
46 — 50	8.2	23.8	24.1	9.7	13.9	9.3	8.9	8.2
50 den yukarı	17.6	23.0	20.8	9.2	14.1	6.3	7.8	6.1

¹ Yerüstü ve yeraltı

Diğer taraftan Alman işçilerinin, hiçte tatmin edici olmayan, mesken durumu yüksek «Fluktasyon» ların baş sebebi olarak gösterilmektedir. İkinci sebep olarak da, mülkiyet durumundaki vuzuhsuzluk ve büyük miktarda kömür ihracatına karşı yapılan propagandaların tesiri gösterilmekte ise de bunların randımana ne derece tesir ettiğini tesbit etmek güçtür.

Bütün bu faktörlerden, işçilerin gayri müsait yaş durumlarına müessir olacak her hangi bir müdahelenin imkânsız olduğuna göre, diğer hususlarda, randımanı yükseltmek için prim ve muvaffakiyet nisbetinde mükâfatlandırma sisteminin tatbiki teklif edilmektedir. Bu sistemleri daha müessir kılabilmek için, fazla kazançtan gelir vergisi alınmaması düşünülmekte ise de, işçilere yardım için bu usulün lüzumsuz komplikasyonlara yol açacağı ileri sürülmektedir. Maden işletmeleri, yüksek yevmiye veremedikleri veyahut kömür fiatlarını yükseltemedikleri takdirde, işçilere yardımın, vasitasız vergiye bağlayarak munzam yardım şeklinde devlet tarafından temin edilmesi daha muvafıktır. Çok geniş yatırım programlarını finanse etmek için, bir çok usuller düşünülmüşse de, bunların bugün ingiltere ve Fransa madenlerinde tatbik edilegelmekte olan, devlet yardımından pek farkları yoktur.

Fransa taş kömürü istihsalinde de, ingiltere'de olduğu gibi, müteredit bir ilerleme görülmekte, vardiya randımanının yükselmesine mukabil, işçi adedi azalmaktadır. Fakat Fransa'nın ingiltere ile olan bu benzerliği zahiri-dir, ingiltere'de işçi adedinin azalması, National Coal Board'ın bütün önleyici gayretlerine rağmen vukubulmasına mukabil, Fransa'da, zaman zaman da olsa, bu azalış bilhassa istenmektedir. Meselâ, 1950 nin ilk yarısında, kömür stok (Halden) larının kabarması kar-

şısında, Fransız maden ocakları bazı ehemmiyetsiz istisnalarla, yeni işçi mü-racaatlarını reddetmişlerdir. Bundan dolaydır ki, ingiltere'de randıman yüksekliği; istihsalı arttırmak için bir vasi-ta olduğu halde; bu, Fransa'da masrafları azaltmak için bir yol olmuştur. Fransa her nekadhar harp sonu ilk senelerinde, istihsal ve yatırım programlarını geniş ölçüde nazarı itibara almış ise de, bilâhara bu yolda büyük tahditler yapılmış ve 1950 de de ocak ihzaratı ve modernleştirme programlarında % 25 kadar bir tahdit kabul edilmiştir.

Esas plânda kabul edilen istihsal kapasitesi 34 milyon tondan 26 milyon tona indirilmiştir. 1950 de yatırım programlarında tadilât yapılırken, istihsal kapasitesinin aşağı tutulması mukabilinde, Fransız kömür madenciliğinin rekabet kabiliyetinin hiç olmazsa bundan müteessir olmaması hususu bilhassa göz önünde tutulmuştur. İbu hareket tarzı, Fransa'nın bir ithalât memleketi olduğu ve istihsalâtının büyük bir kısmının, ingiliz ve Alman kömürleriyle rekabet edecek durumda bulunmadığı gerçeğine uymaktadır.

Polonya'nın kömür istihsalı, 1949 da, 1929 senesindekinin aynı kalmıştır. 1949 da adam ve vardiya başına randıman 1929 un biraz üstünde ise de, 1936/39 senesi randımanına nispetle % 20 düşüktür. Her nekadhar, 1949'dan beri istihsal % 10 nispetinde artmış ise de, bu artışın işçi adedinin fazlaşması ve istihsalin mekanize edilme-sile ne nispette ilgili olduğu malûm değildir. 1949 da tesbit edilen 6 senelik plâna göre, 1950 deki işçi adedi 1955 senesine kadar hiç değişmeden istihsal, mekanize edilmek suretile, %35 nisbetinde ve randıman da 1.8 tonla, harp evveli en yüksek randıman senesi olan 1936 ya nazaran, % 4 arttırılmış olacaktır.

Avrupa taşkömürü madenciliğinde 1913 - 1937 senelerine kadar adam ve vardiya başına randıman artışı, vasati olarak senede % *i* nisbetinde olmuştur ki, bu miktar Amerika yeraltı madenciliğinde görülen inkişafa tekabül etmektedir. Yatırım programları, her ne kadar münferit Avrupa devletlerinin istihallerini arttırmağa matuf gayretler için kifayetsiz bir ölçek olmakla beraber, bize bu yönde oldukça emin bir kaynak teşkil etmekten hali değildirler. (Tablo 4)

Tablonun tetkikinden anlaşılacağına göre, Büyük Britanya ve Batı Almanya için Fransa'ya nisbetle çok az bir envestisman nazarı itibare alınmıştır. Muhtelif yatırımların rantabilitesi hakkında elimizde her hangi bir rakam mevcut değilse de, gerek Fransa ve gerek Almanya'da FOB ocak fiyatıyla, Amerikan CİF kömür fiyatı, arasındaki fark nazarı itibare alındığı takdirde, envestismanların temin edeceği fazla istihsal muvacehesinde bu yatırımların 3 sene gibi bir müddet zarfında tamamiyle amorti edilebileceği neticesine varabiliriz.

Kömür istihlâkindeki inkişafın seyri

Avrupa'nın kömür ihtiyacı yalnız, endüstriyel istihsal ve sosyal-prodükün inkişaf ve yüksekliğine tabi olmayıp, aynı zamanda diğer enerjilerin rekabetine ve spesifik istihlâkteki tutum imkânlarının derecesine bağlıdır. İstifade edilebilir su kuvvetlerinin inkişafının ve dolayısıyla devletlerarası hidrolik enerji mübadelesinin genişlemesi kömür istihlâkinin az olmasına yardım etmiş olacaktır. Mineral yağı konusu üzerinde bir hükme varmak biraz müşküldür. Çünkü, ne müstehlikler ve ne de hükümetler, harp zamanlarında kolayca ardı kesilebilecek bir menbaa bağlanmak istememektedirler; fazla ola-

raktan bu menba hususi enternasyonal bir monopol idaresinin kontrolü altında bulunmaktadır.

Buna mukabil, yakıt maddesi spesifik istihlâkini azaltmak imkânlarına önem vermek yerinde olur. Batı Avrupa'nın 3 büyük memleketinde, istihlâke arzedilen mecmuu katı yakıt maddeleri miktarının % 35-40'ı elektrik santralleri, demiryolları ve demir endüstrisi tarafından sarfedilmektedir. (Tablo 5)

Monopolistik organize edilmiş olan bu endüstrilerin ısı-ekonomisinin ıslah edilip edilemeyeceği, bunların maliyette hakiki bir indirme yerine, fiyatı yükseltmeyi ne dereceye kadar tercih edeceklerine bağlıdır. Bir satışpazarı mevcut oldukça, yüksek kömür maliyetini satış fiyatlarına yükletmek temayülü galip gelecektir. Maden ocaklarının kendi sarfiyatından -ki bazı memleketlerde büyük bir yekûn tutmaktadır- sarfınazar, mamul madde endüstrisinde, küçük istihlâkte ve ev sarfiyatında, ısıteknîği bakımından hiç bir envestisman'a lüzum hasıl olmadan, yakıt maddesi-spesifik istihlâkini indirmek mümkün olacaktır. Hollanda'da ocak tesisatında dikkatli kullanıldığı takdirde kömür istihlâkinde - % 5 ve buhar sarfiyatında ise daha iyi kontrol edilmek şartıyla tekrar % 5 bir indirme mümkün olacağı tahmin edilmektedir. İngiltere'de ise, yakıt maddesi istihlâkinde, % 20-25 kadar bir iktisat temini mümkün görülmektedir.

Fiat politikası

Bir çok defalar ortaya atılan bir noktâi nazar var; eğer kömür fiatları, diğer eşyaya nisbetle arttırılacak olursa yakıt maddeleri istihlâkinde iktisat yapılabilecektir. Fakat, Avrupa hükümetlerinden hiç biri böyle bir fiat politikası takip etmemiştir. Bilâkis her yerde hatta kısmen subvention'lar vasıtasıyla

Tablo 4. Taşkömürü madenciliğine tahsis edilen brüt yatırımlar

MEMLEKETLER	MEMLEKET PARASI						Dolar (milyon olarak) 1950 rayicine göre					1951 istihali (milyon ton)
	Ünite	1947	1948	1949	1950	1952 (plân)	1947	1948	1949	1950	1952 (plân)	
Büyük Britanya ¹	milyon £	16.2	23.5	29.7	26.9	38	64	87	108	96	110	212
Batı Almanya	milyon DM	—	—	—	300 —	675	—	—	—	78	147	120
Elektrik santralleri için		—	—	—	—	230	—	—	—	—	50	
Fransa	milyar frs.	16 —	33.7	52.9	54.9	60	105	129	179	168	148	53
Elektrik santralleri için		5	9.3	14.2	18.5	21.3	33	36	48	57	53	
Belçika	milyon frs.	650	1170	1160	1060	2400 ²	12	21	20	17	32 ²	29
Elektrik santralleri için		—	—	380	260	—	—	—	7	4	—	

Kok ocakları ve işçi evleri dahil değil, 1) yerüstü işletmeleri dahil değil, 2) hususî kapital tedarik edilmek şartile.

Tablo 5. İstihlak gruplarına göre, katı yakıt maddeleri 1950 istihlak tablosu. (milyon ton) ¹

	Taş kömürü, kok, briket					Linyit ve briket
	Büyük Britanya	Batı Almanya	Fransa	Belçika	Hollanda	Batı Almanya
Kömür ocakları	10.9	11.6	4.7	2.7	1.2	16.4
Elektrik santralleri	32.3	8.9	7.5	2.8	2.7	21.5
Demir yolları	14.5	9.7	6.4	1.6	0.6	0.5
Demir istihsal endüstrisi	25.6	16.2	12.8	4.8	0.8	2.6
Diğer müstehlikler	116.5	42.6	32.2	14.0	9.8	33.3
MECMUU	199.8	89.0	63.7	25.9	15.1	74.3

kömür fiyatları düşük olarak muhafaza edilmiştir. Bu politikayı haklı göstermek için ileri sürülen mütalaa: Her ne kadar kömür masrafı diğer zaruri masraflara nisbette az bir miktar tutmakta (tablo 6.) ise de, kömür gibi önemi bu kadar şümüllü bir madde fiyatı üzerinde yapılacak herhangi bir zammın, hemen diğer eşya fiyatlarını da fazlasiyle yükselteceğidir. Bu noktai nazar yalnızdır. Kömür fiyatlarında her hangi bir yükselmenin yapacağı sekonder tesir, primer tesirden daha azdır. Bundan dolayıdırki, kömür fiyatındaki yükselmenin diğer eşyanın maliyet ve fiyat seviyesinde husule getireceği tahavvüllerin de çok büyük olmaması icap eder. Kömür fiyatlarındaki her hangi küçük bir tahavvülün ister endüstri tarafından masraf olarak absorbe edilsin ister marul madde fiyatlarına yükletilsin -talep üzerine bir tesir yapması ihtimali yoktur. Kömür fiyatlarındaki artışın, istihlak üzerine o kadar az bir tesir yapacağına kail olmuş olacaklar ki, hükümetler,

pek haklı olarak, böyle bir politikayı tasvip etmeyip kömür fiyatlarının muhafazası yoluna gitmişlerdir.

Tablo 6. Millî gelir muvacehesinde kömür masrafları (1950)

	%		%
Belçika	7.0	İrlanda	2.6
Batı Almanya	5.8	İsveç	2.2
Büyük Britanya	4.1	Norveç	1.8
Hollanda ...	3.6	İtalya	1.3
Danimarka ..	3.2	İsviçre	0.8
İspanya	3.0	Yunanistan ..	0.2
Fransa	2.9		

Tahsis (tevzi) usulü

Yakıt maddelerinin iktisadî bir surette istihlakinde fiyat politikasının bir silah olarak kullanılamıyacağı anlaşıldıktan sonra, tahsis usulüne baş vurulabileceği düşünülebilir. Umumiyetle tahsis usulü, kömür iktisat etmekten büsbütün başka bakımdan tatbik edilmiştir. Şu muhakkakki, yakıt madde-

lerini, dikkatli ve tutumlu kullanan müstehlikler lehine ve israf edenlerin zararına olarak şimdiye kadar hiç bir teşebbüse girişilmemiştir. Yukarda bahsi geçen raporda tesbit edildiğine göre, ihtiyatsız hareket eden ve içinde yaşadıkları cemiyete karşı mesul bir vazifesi olduğunu unutan ihtiyatsız bir çok genç kadınlar, yaz aylarında kendilerine tahsis edilen kömürü israfla kullandıkları için, kışa az bir kömürle girdiklerinden dolayı, cezalandırılacakları yerde, munzam kömür tahsisatıyla mükâfatlandırılmaktadırlar. Rapor, bu tahsis usulünün, müstehliklerin yakıt maddesine olan tabiyeti derecesine, ısı-iktisadîyatının durumuna ve saireye göre tevcih edilmesi ciheti üzerinde düşünmenin zahmete değer bir konu olduğunu ileri sürmektedir. Bugünkü tahsis usulünün en büyük kusuru, geniş ölçüde dir orientasyon'u olmamasıdır. Bu usul, yalnız katı yakıt maddeleri üzerinde saplanıp kalmış olup, harbin sonundan beri, diğer enerji hamillerinin istihlâkini kontrol etmek ve kömür tevzi esnasında bu hususu nazarı dikkate almak gayesiyle hiç bir teşebbüse girişilmemiştir.

Kısmen veya tamamen kömürden istihsal edilmekte olan gaz ve ceryan, teshin işlerinde kullanılmış ve bütün kömür tevzi sistemi delik deşik edilmiştir. Büyük Britanya'da kömürün gerek doğrudan doğruya ve gerekse bilvasıta ev teshin işlerinde kullanılması rasyonel bir sisteme tabi tutulmasına rağmen, 1950 senesinde istihlâk 1938 senesine nisbetle bir az daha artmıştır. (Tablo 7)

Buna sebep, ceryan ve gaz sevkiyatının, pratikte hiç ara vermeden devam ettirilmesinden başka, kalori bakımından ceryan ve umumiyetle gaz fiyatlarının kömüre nazaran daha ucuz olmasıdır. Burada baş gösteren problem, elektrifikasyon'un artmasının bir

Tablo 7. İngiltere'de taşkömürün doğrudan doğruya veya bilvasıta ev teshin işlerinde istihlâki

İstihlâk şekilleri	1 9 3 8 Milyon ton	1 9 5 0 Milyon ton
Kömür	45.5	38.5
Briket	0.2	0.6
Kok	3.6	5.6
Gaz	4.7	7.3
Elektrisitât	4.3	12.2
	58.3	58.7
Adam başına	1.220 kg	1.150 kg

terakki eseri olduğuna safça işaret etmekle, hal edilemeyecek kadar karışıktır. Hiç şüphe yoktur ki, elektrisitüt, kömürün yapamayacağı bir çok hizmetleri başaracak durumdadır. Fakat binaların teshininde, termik elektrisitât, kömüre nispetle daha faydalı değildir. Elektrik ceryanına tahvil edilerek, ev teshininde kullanılan bir ton kömürden elde edilecek randıman ham olarak veya kok halinde soba ve ocaklarda yakılacak olan bir ton kömürünkünden daha azdır. Hiç bir enerji müstehliki, yalnız ısı kıymetile alâkadar değildir. Ev teshininde ise, tabiatiledir ki, bir çok müstehlikler, yakacak kömür olduğu halde, daha fazla para sarf ederek termik elektrisitât satın almaktan çekinmemektedirler. Eğer, elde mevcut bütün enerji kaynakları rasyonel bir surette taksim ve tevzi edilmek isteniyorsa, hususî hal ve faydalanmalar için mütenasip sosyal masrafların da yükletilmesi lâzımdır. Halbuki bu Batı Avrupa memleketlerinin hepsinde ve her zaman yapılmamaktadır. Bugünkü esas fiat tarifesi gayri iktisadî olarak çalışmaktadır. Meselâ termik elektrisitât sarfiyatı, kullanılması müsait olmayan maksatlar için de müşkilâtsiz yapılabiliyor.

Elektrik cereyanınının büyük bir kısmı binaların teshininde kullanılan memleketlerde, yakıt maddesi iktisadiyatı bakımından, munzam sarfiyat için, esas fiatı yükeltmek icap etmektedir.

Kömürle termik elektrisitât bir-birine rakip olmakla beraber, aynı zamanda birbirlerini de itmam etmektedirler. Termik santralleri, en büyük kömür müstehliklerinden biri olduğu gibi; kömür istihsal eden memleketlerde, kömür maden ocaklarında, ceryan istihlâk eden müesseselerin en başında gelmektedir. Hattâ bir çok memleketlerde kömür ocakları, kendi istihlâk edeceğinden fazla ceryan istihsal etmektedirler. Bundan başka, unutulmamasıdır ki, kömür aynı şerait altında istihsal edildiği halde mütecanis bir mal olmayıp, kalorik kıymeti, kül muhtevası, kok kalitesi ve diğer evsafında tahavvüller gösteren bir maddeninin umumî ismidir. Hapten evvel bazı cins kömürler satılmıyacak bir durumdaydılar. Ancak kömür kıtlığının hüküm sürdüğü devirlerde, bu gibi külü çok kömürlere talip çıkmakta idi. Buna rağmen birçok ocaklar-kıtlığın çabuk zail olacak haller müstesna- iyi cins kömürlerin piyasasına tesir etmesin diye, fena kömürleri satmaktan çekinmekteydiler. Kömür istihsalinde mekanizasyonun gittikçe artması, istihsal edilen kömürde, taşıyla beraber alınan kısımlarında nispeten fazlaşmasına yol açmıştır. Diğer taraftan, iyi cins kömürlerin kıtlaşması, ham linyit, turb gibi, aşağı kalitede kömürlere alâkayı fazlalaştırmıştır. Makul bir yakıt maddesi iktisadiyatı bakımından, bu gibi külü kömürlerin kıymetlendirilmesi için bir yol aramak icap etmektedir. Bu kıymetleştirmenin en makul şekli, Fransa, Batı Almanya, Polonya' da olduğu ve Büyük Britanya'da da az bir kısım üzerinde tecrübe yapıldığı gibi, bizzat maden ocaklarında

ve yakın elektrik santrallerinde ceryan istihsal edilmesidir.

Hülâsa :

Raporun verdiği hüküm, enerji probleminin gayri kabili tefrik bir kül olduğu kabul edilmedikçe, yakıt maddeleri iktisadiyatının İslahında kat'i bir terakki kaydetmenin imkânı olmasıdır.

İyi ve külü kömür birlikte istihsal edilmeli ve her biri elektrik ceryanı için kullanılabilirdir. Ne kullanılırsa kullanılsın, ceryan istihsalinde tâli mahsul olarak «ısı» meydana gelecektir, ihtiyacı olduğu elektrik ceryanını kendisi istihsal eden ve fazlasını amme şebekesine veren bir endüstri teşebbüsü, ya iyi kalitedeki kömüre oları talebini azaltır, bu takdirde tâli mahsul olarak elde ettiği «ısı» yı kullanır, veyahut, bu talebi yükseltir, bu takdirde, külü kömürden istihsal olunan ceryanı satın almaz. Görülüyor ki, bu husustaki münasebet birbirine çok giriftir.

Umumiyet itibariyle, hükümetlere yüklenen problem şöyledir :

Primer enerji kaynakları, hangi maksat için kullanılacaksa, o maksada en uygun olmalıdır. Eğer kömür istihsal eden memleketlerin hükümetleri, kendi ve komşularının iktisadiyatında bir terakki yaratmak istiyorlarsa, elektrikle bina teshini gibi israflardan vaz geçip, kömür ihracına bir rüçhan hakkı bahsetmelidirler. Ceryan ve gaz umumiyetle amme müesseselerinde istihsal edildiği için, bunlar kontrol edilebilir. Mamafih bu müesseseler, herhangi bir kontrolü hoş görmemektedirler. Amme santrallerinin kömür taleplerinin amme kontrolü ve umumî fiat politikası haricinde bırakılması gibi ingiliz «Plan for Coal» unda ifadesini bulan istekler artık maziye karışmalıdır. Aynı suretle hükümetler, her

iŖi elektrikleŖtirme temayülünün önüne geçmelidirler. Bundan baŖka, kömür bolluğu zamanlarına ait elektrisitât tarifeleri de, kömür kıtlığı ile mütenasip bir surette ayar edilmelidir. Diğer taraftan, umum masrafları karŖılamak için devletleŖtirilmiŖ endüstrilere verilen basit bir talimatın, bu endüstrilerin daha müessir bir faaliyet sağlamalarına veyahut kömür sarfiyatının arzu edilen sosyal Ŗekli almasına kâfi gelip gelmiyeceğini de iyice mülâhaza etmek icap etmektedir.

Yukarda ismi geçen komisyon raporu üzerinde daha fazla kritik mütaalat serd etmeye, bu yazının çerçevesi imkân vermemektedir. Yalnız Ŗu kadar diyebiliriz ki Batı Avrupa'nın 1951 senesine ait istihsal edilen ve kullanılabilir (disponible) kömür miktarının tahmininde, 20-30 milyon ton kadar bir hesap hatası göze çarpmaktadır. Bu hatanın ehemmiyeti, müstakbel ithalât ihtiyacının bu miktar üzerine istinat ettirilmiŖ olmasındadır ki, taktirimize göre pek yüksek kabul edilmiŖtir.